

УДК 811.411.21

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-1-27>

Ангеліна ГУМЕННА,

orcid.org/0009-0005-6464-8310

студентка I курсу магістратури

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Національної академії Служби безпеки України

(Київ, Україна) gumenna101@gmail.com

Тетяна ЗАДКО,

orcid.org/0000-0003-2114-2991

старший викладач кафедри східних мов

Національної академії Служби безпеки України

(Київ, Україна) t.kochmar@gmail.com

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З АРАБСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ (НА ПРИКЛАДІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ)

У статті проаналізовано використання граматичних трансформацій при перекладі з арабської мови українською на прикладі суспільно-політичних текстів.

Об'єктом дослідження обрано досягнення адекватного перекладу шляхом використання перекладацьких трансформацій. Мета написання статті полягає у комплексному аналізі та описі особливостей використання граматичних трансформацій під час виконання перекладу з арабської мови на українську.

Основні завдання дослідження – розкрити поняття граматичних трансформацій, визначити види граматичних трансформацій, що використовуються під час перекладу з арабської мови на українську та дослідити особливості їх застосування.

У статті запропоновано систему класифікації граматичних трансформацій, яка базується на попередніх дослідженнях та роботах в цій галузі та виокремлено такі типи трансформацій як перестановка – зміна порядку слів у реченні; заміна, до якої відноситься заміна частини мови, категорії числа та означеності/неозначеності; додавання, вилучення та членування речення. У статті зосереджено увагу на практичних аспектах використання граматичних трансформацій при перекладі з арабської мови на українську, тому з описом особливостей кожної з зазначених трансформацій та специфіки їх використання подано зразки перекладу речень з автентичних арабомовних джерел суспільно-політичного спрямування і продемонстровано застосування конкретних граматичних трансформацій.

Особливу увагу в статті приділено відмінностям граматичних систем української та арабської мов з точки зору перекладу та адекватної передачі змісту тексту мови оригіналу засобами мови перекладу. Запропоновано способи передачі граматичних конструкцій чи явищ, які відсутні в українській мові або не притаманні їй.

Результати дослідження надалі можуть бути використані для вивчення теоретичних та практичних аспектів письмового перекладу з арабської мови українською.

Ключові слова: *переклад, перекладацькі трансформації, граматичні трансформації, перестановка, заміна, додавання, вилучення, членування речення.*

Anhelina HUMENNA,

orcid.org/0009-0005-6464-8310

Student of the 1st year of the Master's Degree

Educational and Scientific Humanitarian Institute of National Academy

of the Security Service of Ukraine

(Kyiv, Ukraine) gumenna101@gmail.com

Tetiana ZADKO,

orcid.org/0000-0003-2114-2991

Senior Lecturer at the Department of Oriental languages

National Academy of the Security Service of Ukraine

(Kyiv, Ukraine) t.kochmar@gmail.com

GRAMMATICAL TRANSFORMATION IN ARABIC-UKRAINIAN TRANSLATION (WITH THE EXAMPLES OF SOCIO-POLITICAL TEXTS)

The article analyzes the use of grammatical transformations when translation from Arabic into Ukrainian based on the material of social and political texts.

The object of the study is to achieve an adequate way of translation by using appropriate transformations. The purpose of writing the article is a comprehensive analysis and description of features pertaining to the use of grammatical transformations in the process of translation from Arabic into Ukrainian.

The main tasks of the research are to reveal the concept of grammatical transformations, determine the types of grammatical transformations used in the translation process from Arabic to Ukrainian and investigate the peculiarities of their application.

The article proposes a system of classification of grammatical transformations, which is based on previous studies and works in this field and singles out such types of transformations as permutation – changing the order of words in a sentence; substitution, which includes the substitution of part of speech, the category of number and definiteness/indefiniteness; as well as addition, subtraction, and clause division. The article focuses on the practical aspects of the use of grammatical transformations in the field of translation from Arabic into Ukrainian, therefore, with a description of the features of the mentioned transformations and the specifics of their use. Examples of sentence translations from authentic Arabic-language socio-political sources are presented and the application of specific grammatical transformations is demonstrated.

The article pays special attention to the difference in the grammatical systems of the Ukrainian and Arabic languages from the point of view of translation and adequate transmission of the content of the original language text by means of a target language. Methods of transmitting grammatical constructions or phenomena absent in the Ukrainian language or not inherent to it are proposed.

The research results can be used in the future to study the theoretical and practical aspects of a written translation from Arabic into Ukrainian.

Key words: translation, translation transformations, grammatical transformations, permutation, replacement, addition, deletion, sentence segmentation.

Постановка проблеми. Переклад – це складний багатогранний процес, що передбачає відтворення того ж тексту, а в ньому ідеї, сенсу, відчуття, який ми отримуємо від читання мовою оригіналу, мовою перекладу. Оскільки не існує двох однакових мов, то для досягнення цієї максимальної відповідності виникає потреба в додаткових прийомах, засобах, трансформаціях. Перекладацькі трансформації є важливим інструментом перекладу текстів з однієї мови на іншу. Вони охоплюють різні методи та стратегії перекладу, які допомагають перекладачу відтворити сенс оригінального тексту в перекладі, враховуючи особливості та відмінності обох мов.

Використання граматичних трансформацій – це одна з ключових складових процесу перекладу з арабської мови на українську, оскільки ця пара мов відноситься до різних мовних родин і має різні механізми словотвору та синтаксичні системи. Задовгі складні речення, різний порядок слів у реченні, поняття двоїни, нетипові для української мови віддієслівні форми тощо – всі такі відмінності є об'єктом застосування граматичних трансформацій, перетворення їх на «природніший» варіант, той, що притаманний мові перекладу. Без розуміння особливостей застосування перекладацьких трансформацій неможливо досягти того відтворення семантики оригінального тексту й адекватності перекладу.

За приклади в нашій роботі обрано суспільно-політичні повідомлення, оскільки вони охоплюють максимально широкий пласт текстів, що інтегрують в собі різні жанри та стилі.

Аналіз досліджень. Питання перекладацьких трансформацій у своїх наукових працях описували такі українські лінгвісти як Корунець І. В., Карабан В. Р., Кияк Т. Р., Литвин І. М., Остапенко С. А., Білоус О. М. У цих роботах розглядаються теоретичні та практичні аспекти перекладу, приділяється увага чинникам, які спричиняють використання перекладацьких трансформацій, пропонуються класифікації, описуються прийоми використання цих трансформацій на прикладі англійської, німецької та української мов. Проте ґрунтовні публікації на тему граматичних трансформацій при перекладі саме з арабської мови на сьогодні відсутні. Це обумовлює актуальність обраної теми та її практичну цінність.

Мета статті: описати особливості використання граматичних трансформацій під час виконання перекладу з арабської мови на українську.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: розкрити поняття граматичних трансформацій, визначити види граматичних трансформацій, що використовуються під час перекладу з арабської мови на українську та дослідити особливості їх застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. До основних питань якості перекладу відносять, його еквівалентність та адекватність. Дехто ототожнює ці поняття, проте більшість мовознавців схиляються до того, що еквівалентність – це якісний добір лексичних одиниць в мові перекладу, збереження форми та змісту, комунікативна рівноцінність, а адекватність – це відтворення змісту і форми оригіналу з урахуванням мети перекладу, і з використанням засобів притаманних мові перекладу.

Щоб отримати адекватний переклад, уникнути буквалізму й звести до мінімуму відчутні розбіжності мови оригіналу та мови перекладу, як граматичні, так і лексичні, виникає необхідність видозмінювати мовні елементи, аби в результаті отримати той самий зміст, але у формі, що відповідає нормам мови перекладу. Ця видозміна мовних елементів і є перекладацькою трансформацією.

Процес використання граматичних трансформацій полягає у зіставленні тексту мови оригіналу та мови перекладу з точки зору відмінностей граматичної структури, і виборі притаманних мові перекладу граматичних одиниць і форм.

Перекладач застосовує прийом граматичної трансформації на різних рівнях. Це може бути як заміна частини мови, так і трансформування всієї структури речення або поєднання цих дій.

Сьогодні існує багато підходів до поділу перекладацьких трансформацій на види, є велика кількість класифікацій, запропонованих різними авторами.

Карабан В.І. зазначає п'ять основних видів граматичних трансформацій: перmutація (перестановка), субституція (заміна), додавання, вилучення та комплексна трансформація (Карабан, 2004: 18).

У своїй роботі “Теорія та технологія перекладу” Білоус О. М. вважає, що всі види трансформацій, які здійснюються при перекладі, можна звести до чотирьох елементарних типів, а саме: перестановка, заміна, додавання, опущення; та описує їх на прикладі англійської, німецької, української та російської мов. (Білоус, 2013: 130).

У цьому дослідженні ми розглянемо основні, на нашу думку, типи перекладацьких трансформацій при перекладі з арабської мови українською: перестановка, заміна, додавання, вилучення та членування речення.

Перестановка – це зміна порядку слів, словосполучень або частини складного речення в тексті перекладу, спричинена різними синтаксичними нормами в українській та арабській мові.

Порядок слів в арабському реченні зазвичай наступний: дія – суб'єкт – об'єкт, в українському – спочатку суб'єкт потім дія. Таким чином в процесі

перекладу з арабської мови на українську практично завжди є необхідність використовувати прийом перестановки дія – суб'єкт. Наприклад:

اخترع العلماء جهازا جديدا يستطيع تحويل إشارات "الواي فاي" إلى كهرباء.

Вчені винайшли новий прилад, який може перетворювати сигнал Wi-Fi на електроенергію. (а не «Винайшли вчені...»)

حدثت هذه الواقعة قبل بضعة أعوام.

Цей випадок стався кілька років тому. (а не «Стався цей випадок...»)

4 1 2 3
عن بولسونارو الأسبوع الماضي عزمه العودة

Наведемо складніші приклади зміни порядку слів або словосполучень в реченні:

6 4 3 2 1
ارات النيابية التي أجراها الرئيس اللبناني ميشال عون لتسمية رئيس للحكومة أي مفاجأة

Минулого тижня Болсонару оголосив про свій намір повернутися.

Парламентські консультації, які провів президент Лівану Мішель Аун щодо призначення прем'єр-міністра, не стали чимось неочікуваним.

Також прийом перестановки завжди застосовується при перекладі конструкції узгодженого означення, оскільки в арабській мові вживається спочатку предмет потім його ознака, в українській мові – навпаки.

اخترع العلماء جهازا جديدا يستطيع تحويل إشارات "الواي فاي" إلى كهرباء

Вчені винайшли новий прилад, який може перетворювати сигнал Wi-Fi на електроенергію. (а не «...прилад новий...»)

اتفقت السعودية وإيران على استئناف العلاقات الدبلوماسية بين البلدين وإعادة فتح سفارتيهما وممثليتهما

Саудівська Аравія та Іран домовилися відновити дипломатичні відносини між двома країнами та відкрити свої посольства та представництва. (а не «...відносини дипломатичні...»)

Заміна – поширений вид трансформації, який полягає у заміні граматичних одиниць в реченні: зміна граматичної ознаки слова, частини мови, члена речення, виду зв'язку в реченні тощо. Під час перекладу з арабської мови, поширені такі типи заміни:

а) заміна категорії числа – прийом, що використовується через відсутність в українській категорії числа поняття двоїни. Таким чином, форму двоїни замінюють на множину або іменник з уточненням «два»/ «дві»:

اتفقت السعودية وإيران على استئناف العلاقات الدبلوماسية بين البلدين وإعادة فتح سفارتيهما وممثليتهما

Саудівська Аравія та Іран домовилися відновити дипломатичні відносини між двома країнами та відкрити свої **посольства** та представництва.

أعلن الجيش الأميركي مصرع 9 من جنوده جراء تحطم طائرتين مروحيتين.

В армії США повідомили, що 9 її солдатів загинули внаслідок аварії **двох гелікоптерів**.

سيعمل البلدان على تفعيل اتفاقية التعاون الأمني الموقعة في عام 1002.

Дві країни працюватимуть над активізацією підписаної у 2001 році угоди про безпекову співпрацю.

Іноді заміні підлягає також форма множини арабських іменників (سياسات – **політики** (політика.), تأثيرات – **впливи** (вплив), سلطات – **влади** (влада) та ін.), яка не відповідає стилістичним нормам української мови в тексті перекладу, тому замінюється на форму однини:

اختتم المؤتمر أعماله امس
Вчора конференція закінчила свою **роботу** (а не «роботи») –

كان الرئيس، عبد المجيد تيون قد تعهد خلال حملته الانتخابية بإجراء إصلاحات دستورية عميقة "تكرس مبدأ الفصل بين السلطات وتنتهي الحكم الفردي".

Під час своєї передвиборчої кампанії президент Абдельмаджид Теббун пообіцяв кардинальні конституційні реформи, які **«закріплять принцип поділу влади й припинять одноосібне правління»**.

б) заміна категорії означеності/неозначеності – оскільки в українській мові відсутня така граматична категорія іменника, цей прийом є необхідним, коли в перекладі потрібно передати значення арабського означеного артикля ال. Одним зі способів вираження може бути його заміна на вказівний займенник:

قال مسؤول أمني إيراني بارز إن الاتفاق يحظى بدعم المرشد الأعلى علي خامنئي.

Високопоставлений чиновник безпеки Ірану сказав, що **цю** угоду підтримав верховний лідер Алі Хаменеї.

в) заміна частин мови – представлена заміною віддієслівних іменників (масдарів) в арабському реченні на безособові форми дієслова в українському:

هناك الكثير من الأمور التي لا تستطيع المرأة السعودية القيام بها دون إذن ولي أمرها، كالزواج أو الأب أو الأخ أو الابن، ومنها: التقدم بطلب لاستخراج جواز سفر؛ السفر إلى الخارج؛ الزواج؛ فتح حساب مصرفي.

Є багато речей, які саудівська жінка не може **робити** без дозволу опікуна, як правило, чоловіка, батька, брата чи сина, наприклад: **подавати** заявку на отримання паспорта; **виїздити** за кордон; **виходити** заміж; **відкривати** банківський

рахунок. (а не «...здійснення...подавання...виїзд...одруження...відкривання...»)

الظروف الاقتصادية دفعت المصريين للبحث عن بدائل أرخص مثل طبخ أرجل الدجاج، والاستغناء عن عصير قمر الدين واستبداله بعصائر أرخص مثل الكركديه وعرق السوس.

Економічні умови змусили єгиптян **шукати** дешевші альтернативи: **приготувати** курячі ніжки, **відмовитись** від Камар ад-Дін і **замінити** його дешевими напоями з каркаде та локриці. (а не «...пошук...приготування...відмова...заміна...».)

Також до заміни частин мови відноситься заміна дієприкметників активного стану, які не властиві українській мові. Їх можна передати питомими словами в різний спосіб: «що» з дієсловом, заміна іменником або прикметником із відповідним значенням. Наприклад:

تلجأ فرق الإنقاذ عادة إلى الكلاب المدربة لاستخدامها في عمليات البحث عن ناجين في الزلازل.

Рятувальні команди зазвичай використовують натренованих собак для пошуку **тих, хто вижив** під час землетрусів.

Іноді при перекладі арабського узгодженого означення українською, прикметник варто замінити на іменник:

التقى الرئيس المصري عبد الفتاح السيسي، اليوم الجمعة، مع كبار قادة القوات المسلحة.

Президент Єгипту Абдель Фаттах ас-Сісі сьогодні, у п'ятницю, зустрівся з вищим керівництвом збройних сил. (а не «Єгипетський президент...»)

А в неузгодженому означенні навпаки – залежний член ідафи, іменник, іноді замінюють на прикметник:

عملية الإنقاذ في كل الحالات تبقى صعبة.

Рятувальна операція в усіх випадках залишається складною. (а не «Операція рятування...»)

г) заміна виду зв'язку в складному реченні – обумовлена тим, що для арабської мови характерний сполучниковий вид зв'язку в реченні, натомість в українській мові переважає безсполучниковий. Наприклад:

وحسب استطلاع لمجلة إيكونوميست البريطانية، فإن فيينا وفانكوفر و تورنتو احتلت على التوالي المراكز الثاني والثالث والرابع في قائمة تضم 041 مدينة.

Згідно з дослідженням журналу «The Economist» Відень, Ванкувер і Торонто посіли відповідно друге, третє і четверте місце в списку зі 140 країн. (а не «Ізгідно з дослідженням журналу «The Economist», то Відень і Ванкувер і Торонто посіли відповідно друге і третє і четверте місце в списку зі 140 країн.»)

Додавання – граматична трансформація, в результаті якої в речення перекладу додаються слова, члени речення тощо, не змінюючи його

зміст. При перекладі з арабської мови українською поширеним є додавання в речення особового займенника до дієслова. В арабській мові кожному особовому займеннику відповідає своя форма дієслова, при цьому друга і третя особа має форму жіночого та чоловічого роду, таким чином в минулому і теперішньо-майбутньому часі є 13 форм. Тому в реченні використовуються форми дієслів, які відповідають особам, і власне займенники можуть опускаються. В українській мові особові форми дієслів однакові для чоловічого і жіночого роду в теперішньому часі, і змінюються за родами, проте залишаються однаковими для всіх трьох осіб в минулому часі. Тому при перекладі виникає необхідність додати займенник для уточнення особи. Наприклад:

أضاف "أن هذه المهمة حساسة، ويسرنا أن ندعم شركائنا العراقيين، ولكن يجب أن نعمل بشكل آمن لاستمرار هذه الحرب ضد التنظيم المتشدد".

Він додав: «Це делікатна місія, і ми раді підтримати наших партнерів з Іраку, але, також ми повинні працювати безпечно, щоб продовжити цю війну проти екстремістської організації».

Вилучення – граматична трансформація, протилежна до додавання, в результаті якої з речення вилучаються слова, без втрат для змісту, оскільки вони є надлишковими. При перекладі тексту з арабської мови на українську часто вилучаються складні дієслівні конструкції, оскільки українською вони звучать не природно. Наприклад:

وصل إلى بيروت أمس قادماً من عمان رئيس فرنسا في إطار جولته في منطقة الشرق الأوسط.

Вчора з Амману в Бейрут прибув президент Франції в рамках свого турне країнами Близького Сходу. (а не "...прибув в Бейрут приїжджаючим з Амману...")

Членування речення. Часто речення в арабській мові набагато довші ніж в українській, тому доречним є поділ таких речень на декілька менших. Наприклад:

وقال ننتياهو إن "الإصلاحات ستمنع المحاكم من تجاوز صلاحياتها"، ولكن منتقديه يرون أنها تساعد لأنه يواجه المحاكمة

بتهم الفساد، وتلقي الرشوة والاحتيال، ولكن ينفي مخالفة القانون، ويصف التهم بأنها استهداف لشخصه.

Нетаньягу сказав, що «реформи не дозволять судам перевищувати їх повноваження». Але його критики вважають, що вони допомагають йому, оскільки він перебуває під судом за звинуваченнями в корупції, хабарництві та шахрайстві. Проте він заперечує порушення закону і називає ці звинувачення умисно спрямованими проти нього.

Варто зазначити, що під час перекладу з арабської мови українською застосовуються одночасно різні типи перекладацьких трансформацій. З наведених вище прикладів можна помітити, що найуживанішим є поєднання перестановки та заміни.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що задля досягнення основної мети перекладу – передачі тексту мови оригіналу засобами мови перекладу, є необхідним використання перекладацьких трансформацій, зокрема граматичних. Це обумовлено суттєвими розбіжностями в граматичних системах арабської та української мови, вони мають різні механізмами словотвору та синтаксичні системи.

Процес використання граматичних трансформацій полягає у зіставленні тексту мови оригіналу та мови перекладу з точки зору відмінностей граматичної структури, і виборі притаманних мові перекладу граматичних одиниць. Ці трансформації можуть включати зміни в формі слова, порядку слів у реченні, заміну частини мови чи граматичної категорії тощо. При перекладі з арабської мови українською використовуються такі типи перекладацьких трансформацій: перестановка – зміна порядку слів у реченні, заміна частини мови, категорії числа та означеності/неозначеності, додавання, вилучення та членування речення.

Зазвичай одночасно застосовуються різні типи перекладацьких трансформацій. Найуживанішими під час перекладу з арабської мови українською є поєднання перестановки та різних форм заміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус О. М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень. Кіровоград. РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
3. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова): [підруч. для студ. вищ. навч. закл.]. Вінниця : Нова книга, 2006. 586 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. Вінниця: Нова книга, 2003. 448 с.
5. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси : Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.
6. Остапенко С. А. Особливості застосування граматичних трансформацій у процесі перекладу дієприкметника (на матеріалі перекладу роману В. Скотта «Айвенго»). *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2013. 219 (207). С. 87–91.

REFERENCES

1. Bilous O. M. Teoriia i tekhnolohiia perekladu. Kurs lektsii: doopratsovanyi ta dopovnenyi. [Theory and technology of translation. Course of lectures: revised and supplemented]. Kirovohrad : RVV KDPU n.a. V.Vynnychenko, 2013. 200 p. [in Ukrainian].
2. Karaban V. I. Pereklad anhliiskoi naukovoï i tekhnichnoi literatury: Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy [Translation of English scientific and technical literature: Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnytsia : Nova knyha, 2004. 576 p. [in Ukrainian].
3. Kyiak T. R. Teoriia ta praktyka perekladu (nimetska mova) [Theory and practice of translation (German language)]. Vinnytsia : Nova knyha, 2006. 586 p. [in Ukrainian].
4. Korunets I. V. Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad) [Theory and practice of translation (aspect translation)]. Vinnytsia : Nova knyha, 2003. 448 p. [in Ukrainian].
5. Lytvyn I. M. Perekladoznavstvo [Translation studies]. Cherkasy : Vydavnytstvo U. A. Chabanenko, 2013. 288 p. [in Ukrainian].
6. Ostapenko S. A. Osoblyvosti zastosuvannia hramatychnykh transformatsii u protsesi perekladu diieprykmetyka (na materialy perekladu romanu V. Skotta «Aivenho») [Features of the use of grammatical transformations in the process of translating the conjugate (based on the material of the translation of V. Scott's novel "Ivanhoe")]. Naukovi pratsi. Filolohiia. Movoznavstvo, 2013, 219 (207). P. 87–91. [in Ukrainian].